

GERENCSÉR BALÁZS SZABOLCS

VIGYÁZZ! KÉSZ! BESZÉL!

A TÖBBSÉGI ÉS A KISEBBSÉGI NYELVEK
VERSENGÉSE AZ USA NYELVPOLITIKÁJÁBAN

Többynnyelvűség az USA-ban

Azt a kijelentést rögtön az elején leírhatom, hogy az Amerikai Egyesült Államok nem egynyelvű ország. Sőt, a szövetségi államnak hivatalos nyelve sincsen. Ezzel szemben a közel 320 milliós ország lakosságának 10%-a valamilyen más nyelvet beszél elsődleges nyelvként, mint az angol.¹ A többségi és kisebbségi nyelvek, amit nevezhetünk domináns és származási nyelveknek is², folyamatos versenyben vannak: az előbbi a dominanciájának megőrzéséért, a utóbbi a fennmaradásáért. Az alábbi tanulmányban ezt a folyamatot mutatom be, és megpróbálom megkeresni a térben és időben fontos csomópontokat, amelyek a mai napig meghatározzák a nyelvek kapcsolatát ebben az országban.

A gazdaság teljes mértékben áthatja az Egyesült Államok életét a magánszférától a közszolgáltatásokon és az államigazgatás menedzsmentjén át a közpolitikák meghatározásáig. Magyary már 1939-ben úgy ír, hogy ebben az országban „egészen üzletileg gondolkodik mindenki”.³ Ez olyan mélyen gyökerező kulturális jellemző, amely a mi szűkebb tárgykörünket, a nyelvhasználatot is mélyen áthatotta. Nem meglepő tehát, hogy a címben jelzett „verseny” szinte szó szerint értendő.

-
- 1 Kominski, Robert A. – Shin, Hyon B.: Language Use in the United States: 2007. *American Community Survey Reports, US Census Bureau*, 2010. Letöltés helye: www.census.gov; letöltés ideje: 2019. 07. 05. itt: 2. A felmérés szerint 30,9 millió ember jelölte meg, hogy az angolon kívül más nyelvet használ otthon elsődlegesen.
 - 2 Dominant language – heritage language. Az USA vonatkozásában Mercedes Niño-Murcia kifejezetten eufémizmusnak tartja a „kisebbségi nyelv” kategóriát. Niño-Murcia, Mercedes: Spanish-contact bilingualism and identity. In: Niño-Murcia, Mercedes – Rothman, Jason.: *Bilingualism and Identity. Spanish at the crossroads with other languages*. Studies in Bilingualism. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 2008. 13.
 - 3 Magyary Zoltán: *Amerikai államélet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda: Budapest, 1934. 144.

Az Egyesült Államokban az angol nyelv viszonya a spanyolhoz és minden egyéb más nyelvhez nagyon érzékeny kérdés. E tanulmány kéziratának lezárásáig az utolsó kezdeményezés 2019 februárjában volt, amikor Steve King republikánus képviselő nyújtott be egy törvényjavaslatot az angol nyelv hivatalosnak történő deklarálása érdekében.⁴ A javaslat amellett, hogy elismeri a különböző származású és fajú emberek méltóságát, az angolt határozná meg az USA hivatalos nyelveként. A hivatalos nyelvi státusz különösen a kormányzásra és az állam által működtetett szervek nyelvére vonatkozna. Ezen belül természetesen az oktatás nyelve kiemelt helyen található. A javaslat továbbá külön kitér arra, hogy minden állampolgársáért folyamodó személynek megfelelő szinten írásban és szóban ismernie kell az angol nyelvet annyira, hogy megértsék az USA legfontosabb közjogi alapidokumentumait, így különösen a Függetlenségi Nyilatkozatot és az Alkotmányt. A javaslat nem az első és nem is az utolsó. Egy folyamat része, amely a felfedezések korában kezdődött.

Az Egyesült Államok egy többnyelvű ország. Lakóinak nyelvi sokszínűsége „nem rendellenesség, hanem tény”.⁵ A mai Egyesült Államoknak az is a sajátossága, hogy egyszerre dominánsan angol nyelvű ország, ugyanakkor mind a magán-, mind a közzsférában más nyelvek is érvényesülhetnek. Kutatásom egyik tapasztalata az, hogy – bár meghökkentő lehet ezt így látni, de – egyszerre egynyelvű (monolingual) és többnyelvű (multilingual) országról van szó. Egynyelvű akkor, amikor az állami szervek, a közigazgatási szervek és minden közszolgáltatást nyújtó szerv elsődleges nyelvről beszélünk (angol), amelyet a szövetségi kormányzás, és ugyanígy a tagállami kormányzás is használ. Többnyelvű viszont akkor, amikor az állam a nem-angol anyanyelvű állampolgárait kívánja megszólítani és lehetővé teszi – sokszor minden normatív felhatalmazás nélkül – a közszolgáltatások többnyelvű igénybevételét. Ez a paradoxon a nyelvpolitikában is tetten érhető, hiszen egyfelől a (nyelvi) megkülönböztetés és a sztereotípiák elleni küzdelem egyik globális élharcosa az USA, másfelől az erős angolosítás és ezzel a más nyelvek kiszorítása sok tagállamban – akár alkotmányos szinten is – megjelenik.

Mielőtt a hivatalos nyelv kérdésére rátérünk, előre lehet bocsátani, hogy ennek a kettős nyelvi közegnek tulajdonképpen nincs kimondott alkotmányos háttere. Sőt véleményem szerint addig tud ez a többnyelvűség dinamikusan jelen lenni a társadalomban, amíg ez így is

4 English Language Unity Act of 2019. Introduced in House (02/06/2019). H.R.997 – 116th Congress (2019–2020) Letöltés helye: www.congress.gov. A szöveget a képviselő az előző ciklusban is benyújtotta: English Language Unity Act of 2017. H.R.997 – 115th Congress (2017–2018). Rep. King, Steve [R-IA-4] (Introduced 02/09/2017) Letöltés helye: www.congress.gov; letöltés ideje: 2019. 05. 01.

5 Moleski, Jean: Understanding the American Linguistic Mosaic: A Historical Overview of Language Maintenance and Language Shift. In: Lee McKay, Sandra – Wing, Sau-ling Cínthia (szerk): *Language Diversity – Problem or Resource?* Newbury House Publishers: Cambridge, 1988. 29.

marad. A jogi szabályozás – itt az USA-ban – ugyanis csak bemerevíti a nyelvi valóságot, és a társadalom szerkezetének alakulásával óhatatlanul feszültségeket szülhet.

Az, hogy egy nyelv mennyire képes fennmaradni egy másik nyelv dominanciája mellett, természetesen jelentősen függ a nyelv társadalmi beágyazottságától, presztízsétől. Jól látható különböző nyelvek megerősödése (angol, spanyol) vagy éppen eltűnése (bennszülött nyelvek, német, francia) az USA történelmének példáján. A társadalom összetételének változásával a nyelvek összetétele és preferenciája is változott.

Bennszülött, gyarmati és bevándorló nyelvek

A szakirodalom az ezen a földrészén megjelenő nyelveket három típusba sorolja.⁶

Az első a *bennszülött nyelvek* (indigenous, native languages) köre. A hódításokat megelőzően nagy nyelvi sokszínűségről beszélhetünk itt, az észak-amerikai kontinensen. Indián törzsek saját nyelveket és nyelvjárásokat alakítottak ki, amelyek az európai betelepülők térnyerésével folyamatosan – és ma már mondhatjuk: visszafordíthatatlanul – megfogyatkoztak. Nem véletlen, hogy 1990-ben a Native Language Act⁷ már jogi eszközökkel is megpróbálta védeni és megőrizni a több százból megmaradt pár indián nyelvet. Egy ilyen törvényi keret azonban legfeljebb lassítani tudja azt a folyamatot, amely az 1800-as évekre a bennszülöttek tömeges megfogyatkozását és kitelepítését eredményezte – főleg az USA északi részén.

A második nyelvi kategóriába az úgynevezett „gyarmati nyelvek” tartoznak. Ezek az első telepesek nyelvei: a spanyol, az angol, a francia és a német voltak. Ezek közül az angol már az Egyesült Államok létrehozatalakor domináns szerepet kapott. Vezető szerepében pedig igazán komoly kihívója az ország történelme során nem is akadt. A négy legnagyobb számban használt gyarmatosító nyelv mellett az irodalom még az orosz, a svéd, valamint a holland nyelvet is ebbe a körbe tartozónak mondja.⁸ Érdekeség például, hogy az ámis (amish) vallású lakosság a mai napig a holland nyelvnek egy sajátos nyelvjárását beszéli.⁹

6 Moleski, 1988. Understanding the American Linguistic Mosaic, i.m. 34.

7 25. USC 31. § 2910–2906.

8 Wiley, Terence: The imposition of World War I era English-only policies and the fate of German in North America. In: Ricento, T. – Burnaby (szerk.): *Language and Politics in the United States and Canada*, Lawrence Erlbaum Associates: Mahwah, NJ, 1998. 213.

9 Az ámisok egy keresztény kisegyházhoz tartoznak, svájci német anabaptista gyökerekkel. A természethez kötődő életmódjukról és szigorú belső szabályaikról, ugyanakkor a legkiválóbb minőségű kézműves termékeikről is ismertek. Személyes tapasztalatom volt, hogy az Ohio államban élő családok a német–holland eredetű sajátos nyelvüket maguk között máig használják.

A német nyelv sajátos történetéről viszont itt említést kell tenni. Az irodalom feljegyzi, hogy az 1800-as évek közepén a német nyelv olyan erős volt az akkori Államok északkeleti államaiban, hogy kvázi-hivatalos nyelvi státusza is komolyan felmerült.¹⁰ 1835-ben és 1862-ben is született két kezdeményezés arról, hogy hivatalos szövetségi szabály szülessen a német nyelv második hivatalos nyelvként való deklarálásáról. Ez azonban mind a két alkalommal megbukott. Hasonlóan járt egyébként minden egyéb ilyen kezdeményezés is. Hogy városi legenda-e vagy tény, azon máig vita van, de ugyanebben az időszakban merült fel az ógörög és a héber nyelv hivatalossá tétele is az Egyesült Államokban – hiszen ezek, a korabeli érvek szerint, kellően semlegesek ahhoz, hogy a nyelvi vitát egyszer és mindenkorra megoldják.¹¹

Az Egyesült Államok függetlenségének elnyerésével párhuzamosan megfigyelhető egy elég magas szintű tolerancia az európai nyelvek iránt. Ez a hajlam a kétnyelvűségre, különösen a német nyelv tekintetében a XIX. században, például a közoktatásban is teret kapott. Azonban a századfordulóra a gazdasági, közigazgatási, politikai erőviszonyok alakulásával az angolon kívüli más nyelvek egyre inkább háttérbe szorultak. A XX. század első felében az angol egyértelműen kiszorította a többi gyarmati nyelvet.¹² A német nyelv Philadelphia és az azt környező államok területére, a francia pedig a Mississippi folyó legdélebbi vidékére szorult vissza. A geopolitikai adottságok gyakorlatilag már a XX. század elején „rezervátumba” szorították ezt a két nyelvet. Megjegyzem, hogy ezzel szemben a spanyol nyelv ettől eltérő utat járt be, hiszen beszélői már ekkor is a legnagyobb számban és elég nagy területen éltek az USA déli államaiban. A spanyol nyelv esetében előnyt ez a földrajzi adottság, azaz a területi korlátlanosság és a népesség folyamatos növekedése jelentett és jelent a mai napig.

A német nyelv a gyarmatosító XVII. századtól van jelen a mai Egyesült Államok és Kanada területén. Ellentétben az angollal és a spanyollal, amelyek a gyarmatosító államok nyelveként szinte hivatalos státuszban voltak a gyarmati területeken, a német már a kezdetektől a bevándorló kisebbség nyelve volt.¹³ A német közösség mind a függetlenségi háború, mind pedig a köztársaság korai időszakában meg tudta őrizni nyelvét. Pennsylvanián túl (amely ekkor gyakorlatilag kétnyelvű állam volt) főleg Indiana, Illinois, Ohio, Wisconsin, Minnesota, Michigan, Iowa és Missouri államok területén az ott élő német közösségek sok

10 Sagarin, Edward – J. Kelly, Robert: Polylingualism in the United States of America – A Multitude of Tongues amid a Monolingual Majority. In: Beer, William R. – Jacob, James E. (szerk.): *Language Policy and National Unity*. Government Institutes, Rowman and Allanheld, Lanham, 1985. 24.

11 Kloss, Heinz: *The American Bilingual Tradition*, Newbury House: Rowley, 1977. 60.

12 Heath, Shirley Brice: English in our language heritage. Charles FERGUSON- Shirley Brice HEATH (szerk): *Language in the USA*, Cambridge University Press: Cambridge, 1981. 7.

13 Wiley, 1998. The imposition of World War I era, i.m. 214.

helyen lokális többséget is alkottak. Ezeken a területeken az oktatás nyelve is a német volt, amely az erős anglicizálódással szemben nehezen vette fel a küzdelmet. A német nyelv a XIX. század végére már csak a felekezeti iskolákban volt meghatározó, míg az állami oktatásban egyre inkább háttérbe szorult.¹⁴ A német bevándorlás is erre az időszakra jelentősen lecsökkent az évszázad első feléhez képest.

Az igazi változást az első világháború hozta. 1917-ben az Egyesült Államok háborúba lépett Németországgal szemben. A legtöbb amerikai német egyáltalán nem volt felkészülve az ezt követő változásokra. A dominánsan angol nyelvű társadalomban egyre inkább elterjedt egy olyan közgondolkodás, amely az amerikai németeket hibáztatta minden világháborús bajért.¹⁵ Erre tett pecsétet Németország háborús veresége, amelyet követően az amerikai német közösség a maradék társadalmi megbecsülését is elveszítette. Úgy gondolták, nem maradt más számukra, mint az asszimiláció, a kulturális-nyelvi gyökereik feladása. Az egykor széles körben beszélt német nyelvet ma már tényleg csak nyomokban lehet megtalálni. A harmadik és negyedik generáció számára pedig mindez csak egy kulturális emlékké vált, amelyet jelen kutatás során magam is személyesen érezhettem.

Végül, az USA nyelveit tekintve a harmadik kategóriába a *bevándorlók nyelvei* tartoznak. Ehhez a körhöz – ha folytatjuk a történelmi alapokra építő megközelítésünket – a XIX. századtól betelepülő népcsoportok nyelvei tartoznak. Az irodalom ezt a klasszifikációt az Egyesült Államok, mint (a gyarmatosító országoktól) független állam létrejöttétől számítja.¹⁶ Természetesen éles vonalat nem lehet húzni az egyes gyarmati és bevándorló nyelvek között, amelyre különösen jó példa a spanyol nyelv, amely egyértelműen beletartozik mindkét kategóriába.

1820 és 1850 között a legjelentősebb számban ír (4 millió) és német (5,2 millió) bevándorlók érkeztek. Rajtuk kívül Skandináviából, Kínából és Európa középső és keleti részéből, valamint Olaszországból érkezett nagyszámú (mintegy 15 millió) bevándorló a XIX. század végéig, hozva a saját nyelvüket.¹⁷ A nyelvi sokszínűség tehát már a XX. század első harmadára kialakult az egyes államokban, amely a két világháború közötti megszorító bevándorlási politika ellenére a XX. század végéig jelentősen megváltoztatta a belső nyelvi arányokat.

14 Uo. 215–218.

15 Uo. 221.

16 Moleski, 1988. *Understanding the American Linguistic Mosaic*, i.m. 35. Az USA függetlenségét 1776. július 4-től, a függetlenségi nyilatkozat kihirdetése napjától számítják.

17 Uo. 44.

Történelmi kilengések

Roosevelt, az amerikai identitás és az angol nyelv expanziója

A XX. század első felére az angol nyelv egyet jelentett az amerikai identitással. Angolul beszélni annyit jelentett, mint „amerikainak lenni” és „hazafinak lenni”¹⁸ Theodore Rooseveltnél elnök egyike volt azon jeles személyiségeknek, akik az amerikai identitásért sokat tettek. Az angol nyelv mint amerikai identitástudat-meghatározó tényező előtérbe helyezése azonban kettős eredményt hozott. Az amerikai identitás elvitathatatlan megerősítése mellett az ő korszakának, a XIX. és XX. század fordulójának nyelvi tendenciái, azaz az erős angolosítás olyan hatással is járt, amelynek következtében az angol nyelv ismeretének hiánya rövidesen egyet jelentett a hazafiság hiányával is.

Az amerikai–mexikói háborút (1846–1848) követően a mai Texas állam területén gyors és radikális angolosítás következett. Az annektált területeken az angol lett a kommunikációs nyelv, amely rövidesen a spanyol nyelvet (és vele együtt az azt beszélőket) alárendelt pozícióba kényszerítette.¹⁹ Sajátosan hasonló helyzet alakult ki az USA-hoz kerülő, korábban Mexikóhoz tartozó területeken, mint az első világháború után a Kárpát-medence korábban magyar területein. Az ezeken a területeken élő (őshonos) lakosság ugyanis akaratan kívül, egy háború következményeként vált egy másik állam állampolgárává. Új honosságával viszont kiéleződtek a nyelvi különbségek, és a kisebbségi nyelvet beszélők másodrangú lakosokká váltak. A párhuzam azonban a történelmi távlatoknál meg is áll, hiszen az USA felé azóta is jelentős a latínó-migráció, míg a Kárpát-medencében ilyen jelenség nem figyelhető meg. Ezen kívül a jogi környezet, a nyelvhasználat módja és sok minden egyéb körülmény is máshogy alakult.

A jelenlegi Texas állam spanyol ajkú őslakosai a háború elvesztése után hamar felismerték, hogy integrációjuk csak nyelvi örökségük feladásával indulhat meg, hiszen a sötétebb bőrük így is jelentős különbséget mutatott a betelepülő angolszászokhoz képest.²⁰ Ma már azonban látjuk, hogy a nyelvi asszimiláció nem járt sikerrel, sőt, a mexikói határ mentén egészen zárt (tömb-) nyelvi csoportok maradtak meg a mai napig. Az, hogy hogyan

18 Uo. 51.

19 Sagarin, Edward. – Kelly, Robert. J.: Polylingualism in the United States of America – A Multitude of Tongues amid a Monolingual Majority. In: Beer, William. R. – Jacob, James (szerk.): *Language Policy and National Unity*. Government Institutes, Rowman and Allanheld, Lanham, 1985. 27–28.

20 Uo. 27–28.

alakulhatott ez így, a nyelvészet kérdése. Mi most inkább forduljunk afelé, hogy az USA nyelvpolitikája hogyan kezelte és kezeli ezeket az eltérő, de élő nyelveket.

A nyelvpolitikát ez a kettősség (azaz az erős angolosítás szemben a meg nem szűnő kisebbségi nyelvekkel) feszíti több mint száz éve. Az amerikai olvasztótégely (*melting pot*) a XX. században nem minden nyelvvel és kultúrával bírt el. A spanyol nyelv jó példa arra, hogy pro és kontra több mozgalom is indult, mégis a nyelvi sokszínűség és a származási kultúrák megőrzése látszik észszerű megoldásnak. Ha a nyelv természetes közege elkötelezett a nyelv megőrzése mellett, úgy az évtizedes egynyelvű propaganda sem tudja megtörni – ahogy ezt az USA példáján az alábbiakban látni fogjuk.

Korábban utaltam rá, hogy a XX. század fordulójától az Egyesült Államokban erős angolosítás volt megfigyelhető. A nyelv és az amerikai identitástudat, a nyelv és a hazafiasság összekapcsolása vált a meghatározó trenddé. Az angol nyelv egyre inkább az „amerikainak lenni” fogalommal vált azonossá. Theodore Roosevelt elnök nyíltan egy egységes identitást és angol nyelvet beszélő amerikai társadalmat álmodott meg. Őhöz kötik a „kötőjeles amerikai” (*hyphenated american*) fogalmát, amely jelenség ellen ő határozottan fellépett. A „kötőjelesség” itt az amerikaitól eltérő identitásokat jelentené, amelyek között lehet érteni például a „hispan-amerikait” is és az „ázsiai-amerikait” is. Ahogy ő fogalmazott, a közoktatási intézményekben angol nyelven kell tartani a foglalkozásokat, hogy a gyermekek (a bevándorlók gyermekei) megtanuljanak „Egyesült Államokul beszélni” (*to speak United States*).²¹

Az angol nyelven való oktatás valóban sok problémát megold a bevándorlással kapcsolatban, hiszen képes a második és harmadik generációkra a kulturális identitást maradéktalanul átformálni egységes amerikaira. A XX. században az USA tagállamainak több mint a fele fogadott el olyan jogi szabályozást, amely szerint az angolt kell használni az állami szférában. Ezzel az első világháború és az azt követő időszak nagyon erős mérföldkövé vált nemcsak a német, hanem általában minden bevándorló nyelvvel kapcsolatban.

A nyelvek versenyében az angol dominanciája már a XIX. századtól jól nyomon követhető. Megjegyezhetjük azonban, hogy az angol nyelv térhódítása – a már említett történelmi okoknál fogva – természetes jelenség. A huszadik századra és annak is a második felére az angol egyértelműen domináns helyzetben volt az Egyesült Államokban. Kiemelt helyzetének az oka egyrészt a számszerű többsége, másrészt a városi életben való koncentrátsága, az

21 Moleski, 1988. Understanding the American Linguistic Mosaic, i.m. 51. Az eredeti Roosevelt-idézetet a szerző a következőképpen idézi: „I want to make a strong plea as I possibly can against hyphenated Americans of every kind. (...) I am an unflinching believer in and supporter of our common school system. (...) in which exercises shall be conducted in English and children are taught to speak United States.”

oktatásban és a közszolgáltatásokban való szerepe, valamint jogi védelme. Az angol nyelv behozhatatlan előnyt szerzett a társadalmi mobilitásban, az ideológiai ereje és az állami intézményekben való szerepe révén.²² Az angol nyelv hirtelen nagyarányú emelkedéséhez az 1800-as években megjelenő nagyszámú ír emigráció is jelentősen hozzájárult, akik bár kezdetben elsősorban vidéki és alulképzett néptömegként érkeztek az ország északi-keleti részében, gyors nyelvi integrációjuk révén nagyobb előnyre tudtak szert tenni, mint a hasonló képzettségű spanyol ajkú bevándorlók.

Az angol nyelv ismeretét az állampolgárság megszerzéséhez először 1906-ban kötötte jogszabály. Az akkor megszövegezett szabályokat természetesen a XX. században többször átfogalmazták annak megfelelően, hogy a bevándorlási és állampolgársági szabályok hogyan alakultak.²³ A mai hatályos szabályt az állampolgárság és a nyelvismeret kapcsolatáról az USA törvénykönyvének 8. fejezete tartalmazza.²⁴

Fordulat a második világháború után

A második világháború ugyanolyan nagyarányú migrációs változást hozott az Egyesült Államok életébe, mint az első. Annak ellenére, hogy bevándorlási kvótákat állított fel az ország, a párhuzamosan létező soknyelvűség és az egynyelvűsége épülő amerikai identitás feszültségét lassan újra ki lehetett mutatni. A nyelvi sokszínűség kezelésében fordulópontot és egyszerre egy önálló történelmi szakaszt jelent az 1945 és 1980 közötti időszak. Két kutató, Sagarin és Kelly kilenc okot sorol fel, amelyek választ adhatnak arra, hogy – többek között – a spanyol nyelv elfogadottsága ebben az időszakban miért lendült fel.²⁵ Ezeket az okokat két nagyobb körbe tudjuk csoportosítani: egyrészt belső politikai okokra, másrészt külső okokra. Belső okként tekinthetünk egyrészt a civil jogvédő mozgalmak kialakulására és virágzására, az etnikai sokszínűség társadalmi befogadására és mindezek kormányzati támogatására. Külső okként a Castro-rendszer miatt meginduló kubaiak migrációja, az egyébként is megerősödő mobilitás (különösen latin-amerikai államok felől), az USA vietnámi szerepvállalása, valamint a közép-ázsiai térségből érkező bevándorlók vehetők figyelembe.

22 Uo. Understanding the American Linguistic Mosaic, 39.; Fishman, Joshua A.: Language Maintenance. In: Thernstrom, Stephan (szerk.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Harvard University Press: Cambridge, MA, 1980. 630.

23 Hostovsky Brandes, Tamar: Rethinking Equality: National Identity and Language Rights in the United States. *Texas Hispanic Journal of Law and Policy*. 2010/15. 45.

24 8 U.S. Code § 1423

25 Sagarin – Kelly, 1985. Polylingualism, i.m. 38.

Az 1960-as években a Martin Luther King nevével fémjelzett emberi jogi („polgárjogi”, civil rights movements) mozgalmak serkentették az egyenlőség tényleges megvalósulását, és ez nemcsak a fekete-fehér viszonyrendszerre, hanem a spanyolajkú-anglomán kapcsolatokra is kihatott.

A század második felétől, és különösen a 1960–80-ig tartó két évtizedben tehát a spanyol nyelv megerősödését figyelhetjük meg. Ebben a korszakban nemcsak szám szerint növekedett a spanyol ajkú lakosság, hanem a nyelvhasználat szabadsága is a latínó identitás megerősödését hozta magával.

A jogi környezet alakulására is érdemes odafigyelnünk. Az 1965-ös választási törvény 1975-ös módosításával (Voting Rights Act, „bilingual ballots”) a kétnyelvű szavazólapok kérdésében a korábbinál engedékenyebb szabályozást vezetett be. Azokon a területeken, ahol a lakosság legalább 5%-a valamilyen nem-angol nyelvet beszélt, kétnyelvű szavazólapon adhatták le voksukat. A kiválasztott nyelvi csoportok az ázsiai-amerikai, az amerikai-indián, alaszakai bennszülött és a spanyolajkú népcsoport („peoples of Spanish heritage”) volt.²⁶ Emellett az 1968-as kétnyelvű oktatásról szóló törvény (Bilingual Education Act) nyitotta meg a kaput a több nyelven folyó oktatás előtt, amely tovább erősítette a nem-angol közösségeket. Az, hogy ezek a jogosultságok, kedvezmények mennyire kedveztek a spanyolajkú közösség integrációjának, a mai napig vita tárgya. Egyfelől megfigyelhető, hogy a hispánok magasabb iskolázottsági fokra jutottak kétnyelvű közegben, amely elősegítette az integrációjukat az amerikai társadalomban. Másfelől, főleg a nyugati parti államokban (és azon belül is különösen Kaliforniában) egynyelvű – sok esetben szegregált – tömbök alakultak ki. Ezeket akár „nyelvi zárványoknak”, azaz homogén nyelvi területnek is hívhatjuk, amelyek a mai napig jelen vannak a többségében spanyol ajkú közösség által lakott területeken. Az ilyen területeken élők nem szorulnak rá az angol nyelv megismerésére, mert hétköznapi életükhöz elegendő a spanyol nyelv is. A jelentős nyelvi jogegyenlőségi szabályok között továbbá meg kell említeni a munkajogi szabályokat tartalmazó Equal Employment Opportunity Act (1972) és a bírósági tolmácsokról szóló Court Interpreters Act-et (1978). Ez utóbbi törvény a szövetségi bíróságok előtt tette könnyebben elérhetővé a nyelvi támogatás elérését.

E korszak talán legtöbbször hivatkozott szövetségi legfelsőbb bírósági döntése a *Lau v. Nichols*-ítélet volt.²⁷ A Legfelsőbb Bíróság ítéletében egyértelműen kimondta, hogy a San

26 Draper, Jamie B. – Jimenez, Martha: Language Debates in the United States. *Epic Event*, 1990/2 (5). Reprintben: Gallegos, Bee: *English: Our Official Language?* The Reference Shelf, Vol. 66. Nr. 2. H. W. Wilson Co.: New York, 1994. 17.

27 *Lau v. Nichols*, 414 U.S. 563 (1974). *Lásd még* az 5.4.2. fejezetet.

Francisco-i oktatási kerület nyelvkorlátozó gyakorlata ellentétes a fenti törvénnyel, és ezzel a kétnyelvű oktatás mérföldkövét jelölte ki.

A Lau ítélet annak ellenére, hogy kínai iskolások egyedi ügyében hozott döntés volt, más nyelvekre is jelentős hatással bírt. Az ítéletet nyomán megerősödő nem-angol nyelvhasználat egyik ága lett például az „*English-as-a-Second-Language*” programok kidolgozása, amely ellen több tanári szerveződés is hangot emelt, arra hivatkozva, hogy a szegregáció ezáltal sokkal magasabb fokra emelkedik a „nyelvi zárványként” említett területeken.²⁸ Nehezen tagadható, hogy a nyelvi szabadságot és ezzel a társadalmi kohéziót erősítő kétnyelvűség valóban visszájára tudott fordulni mind a többségi, mind a kisebbségi egynyelvű intézményekben.

A spanyol nyelv használatának felvirágozása a hetvenes években volt különösen megfigyelhető, azonban a többségi nyelvű társadalomban mindez talán túl gyors folyamat volt, és kölcsönös félreértések nyomán egy újabb fordulat következett be – visszafelé.

80-as évek: újabb fordulat

A hetvenes évek végére az angolul alig tudó (Limited English Proficiency – LEP) bevándorlók helyi megerősödése és az amerikai iskolákban helyenként megjelenő bevándorlótúlsúly az amerikai többségi társadalomból egy elég markáns ellenkezést váltott ki. A „többségi” itt természetesen csak a nyelvhasználatra vonatkozhat, nem a származásra, hiszen a nyolcvanas évekre előállt az a különleges helyzet, hogy például az első generációs ír bevándorló többséginek volt tekinthető az ugyanúgy első generációs kubai bevándorlóhoz képest.

A nyolcvanas években elinduló folyamatok a szabad nyelvhasználatot radikálisan visszafogták. Ekkor jelent meg az első kísérlet, hogy a szövetségi alkotmány rendelkezzen az angol államnyelvi (hivatalos nyelvi) státuszáról, amellyel összefüggött az angolt egyedüli (hivatalos) nyelvként felfogó „*English Only*” mozgalom. Az angol nyelv dominanciájának jogi úton történő elismertetése a bevándorlók közül elsősorban a spanyol ajkú közösséget érintette. Mindez persze érhető volt, hiszen akkorra már a latínok az USA legnagyobb nyelvi közösségévé váltak. A XX. század elején látott roosevelti „nyelv és identitás koncepció” tűnt fel újra a század végén: összekapcsolva – nem a brit, hanem – az amerikai angol nyelvet az amerikai identitással.

28 Citron, Jack: Language Politics and American Identity. *The Public Interest*, 1/1990 (spring) Reprintben: Gallegos, 1994. i.m. 30.

ELA, azaz a hivatalos nyelvről szóló alkotmánymódosítás

A nyugati világban lezajlott nagy nyelvi viszályok közül az Egyesült Államokban a belga és a kanadai keltette a legnagyobb visszhangot. A belga alkotmánymódosításig vezető és a vallón–flamand feszültségekkel terhes idő, valamint Kanada keleti, francia nyelvet használó québeci területének rendezése mind azt üzenete az angol-dominanciájú Egyesült Államoknak, hogy a többnyelvűség csak bajt okoz és viszályt szül. Érdemes tehát megelőzni a bajt.

1982 augusztusában Samuel Ichiye Hayakawa kaliforniai republikánus szenátor alkotmánymódosítási javaslatot terjesztett elő az USA parlamentjének felső házában.²⁹ A bevándorlási törvényhez és az Alkotmányhoz fűzött módosítással (S.Amdt. 2019 és S2222 számú javaslatok) Hayakawa két mondatot kívánt az USA törvénykönyvében megjeleníteni. Az első az, hogy az angol az egyedüli hivatalos nyelve az országnak. A második, hogy a Kongresszus ezt a szabályt további jogszabály alkotásával is ki tudja kényszeríteni.³⁰ Ez volt az első nyelvjogi szempontból mérőföldkőnek és korszakváltónak tekintett alkotmánymódosítási kísérlet, amelyre a szakirodalom „English Language Amendment”-ként avagy, ELA-ként hivatkozik.

A hivatalos nyelv bevezetése már az ELA benyújtásakor jelentős visszhangot váltott ki. Kiemelkedő szerzők, mint például Joshua A. Fishman, egyértelműen a nemzeti (ön-) tudathoz kapcsolta az angol nyelv ismeretét, amely az egyetlen fontos kötőanyag az ország állampolgárai között.³¹ Ezzel közvetlenül visszatért az 1900-as évek elején megfogalmazott roosevelti ideológiához, miszerint az amerikai identitás a közös nyelvhez kapcsolódik.

Jim Write képviselő egyenesen arra hivatkozott, hogy a hivatalos nyelv ahhoz szükséges, hogy az USA „balkanizálódásának” folyamatát vissza tudják fordítani.³² Számunkra többletinformációt jelent ez a kifejezés, hiszen a Balkán multietnikus és többnyelvű országai a

29 Jegyzőkönyvben: Congressional Record daily edition, August 10, 1982. S10482 oldalon. További jogalkotási információ a Szenátus honlapjáról érhető el: www.congress.gov

30 Eredeti szöveg szerint:

„It is the sense of the Congress that-

(1) the English language is the official language of the United States, and

(2) The Congress shall have the power to enforce this article by appropriate legislation.”

Az utolsó, felhatalmazó formula rendszeres kelléke az alkotmányos rendelkezéseknek.

31 Fishman, Joshua A.: *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*. Newbury House Publishers: Rowley, MA, USA, 1972. 44.

32 Leibowicz, Joseph: The Proposed English Language Amendment: Shield or Sword? *Yale law & Policy Review*: 1984/3. 520.

török hódoltságtól kezdve folyamatosan feszültséggel voltak terheseek. Bár a titói időszak idején tette az amerikai képviselő ezt a kijelentést, mit sem sejtthetett a 90-es évek háborúiról és Jugoszlávia egyes alkotóelemeinek – mai napig tartó – folyamatos szétválásáról. Erős kép tehát és túlzástól sem mentes az Egyesült Államok hasonlóan multietnikus környezetét Jugoszláviához hasonlítani. Meg is kell jegyezni, hogy a képviselőt valószínűleg nem az összehasonlító jog vezette erre a megállapításra, hanem éppen a meghökkentés és kommunikációs fogás lehetett a célja.

Az ELA tárgyalására kijelölt jogi bizottságban (Senate Committee on Judiciary) is heves vita folyt a tervezetről, azonban a bizottság alapvetően támogatta azt. A hozzászólások azt fogalmazták meg, hogy az angol nyelv az USA politikai és kulturális intézményeinek legmélyebb lényegét adják.³³ Az ELA támogatóinak álláspontját Leibowicz úgy foglalja össze, hogy bár a 60-as, 70-es évek kormányzati intézkedései megfelelőnek tűntek annak érdekében, hogy a spanyol ajkú lakosság kulturális beilleszkedését elősegítsék, azok mégsem töltötték be feladatukat, sőt félreértelmezésük révén a helyzetet súlyosbították olyan mértékben, hogy azt csak egy alkotmányos erejű szabályozás tudja rendbe hozni.³⁴

Hayakawa szenátor a vitában³⁵ érveit mindenekelőtt a Bibliára alapozta. A Teremtés könyve ugyanis egynyelvű közösségről beszél, amely tulajdonságegységet teremt az emberek között.³⁶ Ezt az egységet látta az Egyesült Államok kialakulásában is, amikor a többnyelvű telepések az idők során végül egy nyelvet beszéltek mind. Ezért az angol nyelvet tartja az amerikai társadalom legfontosabb kötőerejének. Beszédében a negatív példák között – a korszak sokat idézett és aktuális példái, azaz Belgium és Kanada mellett – Ceylon (Sri Lanka) és India is felmerült. A nyelvi megosztottság ugyanis a világon a XX. század második felére több helyen is elrettentő példákkal szolgált. Hayakawa szerint csak az egy nyelv képes a társadalmat egységesíteni, sőt egybeolvasztani (melting pot) – míg a többnyelvűség megosztó, azaz szeparatista.³⁷ Természetesen egy politikai beszédnél ne kérjük számon, hogy Svájc és Luxemburg nyelvi sokszínű és erős társadalmi kohéziót mutató rendszerét miért nem idézte, azonban az ELA követői és támogatói részéről ez sokkal inkább elvárható lett volna.

33 Uo. 521.

34 Uo. 524 és 527.

35 Letöltés helye: www.usenglish.org/legislation/hayakawa-speech; letöltés ideje: 2019.05.31.

36 „Íme, egy ez a nép, és egyajkú az egész (...)” Ter. 11,6.

37 Hayakawa érvei később egy rövid könyvecskében is megjelentek. Hayakawa, Samuel I.: *The English Language Amendment: One Nation ... Indivisible?* Wash. Inst. for Values in Public Policy, Washington: 1985. 1–19.

A kortárs irodalom elég vegyesen fogadta az ELA-t. Pro és kontra érvek vegyesen jelennek meg a legkülönbözőbb munkákban. A támogatók legtöbbit Joshua A. Fishman könyvét idézték, mint az angol nyelv egyedüli és meghatározó szerepének alaplíművét.³⁸ A támogató érvek jó része a szenátusban elhangzott politikai érvekkel is összévág, miszerint a jó célt kitűző, de rosszul alkalmazott és így a társadalomban károkat okozó kormányzati programok helyrehozatalára épített, amelyet csak egy magas szintű törvény tud megtenni.³⁹ James C. Stalker szerint a kultúrák együttélése, a hatékony kétnyelvűséget támogató programok és az egyének közötti kommunikáció három különböző kérdés. Véleménye szerint az alapító atyák is praktikus (különösen gazdasági) okokból váltottak nyelvet és így alakult ki az angol domináns szerepe. Véleménye szerint az angol nyelvet beszélő közösség gazdaságilag és politikailag erősebb, így az egynyelvűség mindenképpen jót tesz az országnak.⁴⁰

A támogató érvekkel párhuzamosan a kritikus, sőt ellenző érvek is napvilágot láttak. Joseph Leibowicz, a már idézett tanulmányában, amely röviddel az ELA benyújtását követően jelent meg, az ELA több gyengeségét is megemlíti. Egyrészt statisztikai és szociolingvisztikai vonatkozások miatt mutat rá, hogy a nyelv nem az „egyetlen”, hanem az „egyik” kapcsolódási pont az állampolgár és a nemzet között. Az alapító atyákat említve ő éppen ellenkező megállapítást tesz: alapításkor sem volt cél a kötelező egynyelvűség bevezetése, a nemzet kohézióját más tényezőkben határozták meg.⁴¹ A másik gyenge pont, amelyet több további szerző alapján helyesen megállapít Leibowicz, hogy a quebeci és a belga példa több szempontból sem összehasonlítható az USA helyzetével. Legfőbb érve az volt, hogy az USA spanyol ajkú állampolgárai nem törekednek saját autonómiára, politikailag teljesen integrálódnak a többségi társadalomba. A szeparatizmus vádjával illetni a kétnyelvű kezdeményezéseket teljesen tényleg viszi a nyelvi törekvések megítélését.⁴²

38 Fishman, Joshua A.: *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*. Newbury House Publishers: Rowley, MA, USA, 1972.

39 Leibowicz, 1984. The Proposed English Language Amendment, i.m. 528.

40 Stalker, James C.: Official English or English Only? *English Journal*, 1988/3. (77.) 18–23. Reprintben: Gallegos, 1994. English, i.m. 44–52.

41 Leibowicz, 1984. The Proposed English Language Amendment, i.m. 529.

42 Leibowicz, 1984. The Proposed English Language Amendment, i.m. 532–533. Kiemelés tőlem – G. B.

Az amerikai nyelvpolitika két pólusa

Amerikanizáció és „English Only”

A „tévút” bizonyos tekintetben beigazolódott. Több mozgalom is elindult az ELA hatására, amely az (amerikai) angol nyelv egyedüliségét tűzte zászlajára. Richard Ruíz úgy fogalmaz, hogy a „nyelv mint probléma” jelenik meg ezekben a mozgalmakban.⁴³ Leibowitz pedig egyenesen azt mondja, hogy a „nyelvet mint fegyvert” használják ezek a mozgalmak.⁴⁴

Az első, XX. század elején megerősödő amerikai identitástudatra épülő mozgalom az „amerikanizáció” (*Americanization*) volt.⁴⁵ Az Európa (különösen Közép- és Dél-Európa) felől nagy számban érkező bevándorlók egy részét könnyen befogadta az amerikai társadalom, azonban más része felé elég elutasító reakciók jelentek meg. A félelem a „messzi kultúrák” hatásaitól azt váltotta ki, hogy igény legyen az új állampolgárok kulturális hatásának „semlegesítésére” („neutralize”). A huszadik század első két évtizedében kialakuló mozgalom fő célja az volt, hogy az országba érkező külföldiek mielőbb „amerikaiak” legyenek. Azaz olvadjanak fel az akkori divatos kifejezéssel az „olvasztótégelyben” (melting pot). Érdekes módon a nyelv elég hamar a legérzékenyebb kérdések között jelent meg. Nem véletlen, hogy az angol nyelv elég gyorsan az állampolgárság kritériumává vált.⁴⁶ Az angol nyelv ismeretének elsődlegessége, azaz „English First”, az amerikanizációs mozgalom egyik mérföldkövévé vált. A mozgalom támogatói szerint ugyanis az újonnan érkező bevándorlók szocializációjának egyetlen útja a nyelvi egységesítés: a közös angol nyelv.

Tény, hogy a már korábban is említett gazdasági és pragmatikus okok miatt, külön erőszak nélkül is nyelvet vált az, akinek gazdasági vagy szocializációs érdekében áll. A XX. század második felére nyert tapasztalatok alapján azonban mi már láthatjuk, amit az akkori szerzők még nem láttak előre: a gyengébb kulturális kötődésekkel érkező bevándorlók gyorsabban, az erősebb hagyományokat őrzők lassabban, de a 3. generációra mind felveszik az angol nyelvet. Többnyire nyelvcserevel egynyelvűként, vagy ritkábban kétnyelvűként.

43 Ruíz, Richard: Orientations in Language Planning. *NABE Journal*, 1984/8. 15–34.

44 Leibowicz, 1984. The Proposed English Language Amendment, i.m. 533.

45 Leibowicz, 1984. The Proposed English Language Amendment, i.m. 533–534. Lásd a továbbiakban is.

46 Már az 1905-ben előterjesztett és 1906-ban elfogadott *Neutralization Act*ben megjelenik a nyelvi kritérium, mint arra korábban is utaltam.

Az európai bevándorlóktól viszont élesen meg kell különböztetni a nyelvhez való kötődésük tekintetében a spanyol ajkú lakosságot, mert ott a nyelvcsere sokkal lassabb – sőt ott, ahol „tömbben” élnek, nincs is. Mielőtt azonban időben túlságosan is előre ugrunk és a szociolingvisztika területére tévedünk, kanyarodjunk vissza egy gondolat erejéig még az amerikanizáció mozgalmára.

A század közepére az – egyébként egyre radikálisabbá váló – amerikanizációnak két ága volt megfigyelhető.⁴⁷ Az egyik egy békésebb ág, amely a bevándorlók gazdasági helyzetére és jólétére koncentrált – ezzel célozva az ő mind teljesebb integrációjukat, beleértve a nyelvet is. Az angol nyelv elsajátítása ugyanis lassan már nem volt elég: aki állampolgár szeretett volna lenni, az jobb, ha elhagyja az anyanyelvét teljesen. A mozgalom másik ága jelentősen radikálisabb, mondhatjuk, hogy militáns nacionalizmussá vált. A nyelv lassanként az ideológia része lett, hiszen a mozgalom a bevándorlókkal szemben meg akarta védeni a közös nyelvet (is). Bár ez szövetségi szinten nem jelent meg ilyen karakteresen, de helyi szinten sokféle kapott állami támogatást. Talán szövetségi szinten – mintegy ellensúlyként – ezért is jelent meg a 60-as években a kétnyelvűség támogatása.

Az ELA után felerősödő nyelvi mozgalmaknak tehát volt mire alapozniuk. Az egyik nagy tapasztalat, hogy a nyelvet könnyen lehet „fegyverként” használni és a nyelv védelmének zászlaja alatt radikális egynyelvűsítést lehet folytatni. A második világháború véres tapasztalatai és az emberi jogi mozgalmak után azonban a módszerek változtak, finomodtak.

Az úgynevezett „English Only” és az „Official English” mozgalmak között is a radikalitás volt a különbség. A mérték azonban nem a fizikai agresszióban volt mérhető, mint a második világháború előtt, hanem inkább a jogi szabályozás szigorában.⁴⁸ Az előbbi – nevezük úgy – felfogás sokkal restriktívebb: az angol nyelvet képzelet el egyedülként, amely kifejezi az amerikai állampolgárok közötti köteléket. A kizárólagossága miatt könnyebben félre is értelmezhető, hiszen oda vezethet, hogy nyilvános helyeken (köztereken, hivatalok előtt) csak az angol nyelvet lehet használni. Ez könnyen átlendülhet – a történelmi tapasztalatok alapján – idegengyűlöletbe. Az egynyelvű angol környezet így a gyarmati időkre emlékeztet.⁴⁹

Az „Official English” mozgalom azonban egy sokkal „puhább” nyelvi dominanciát kívánt megvalósítani. A célja ugyanaz volt, mint az ELA-é: legyen az angol nyelv a szövetség hivatalos nyelve. Ez azonban szimbolikus jelentőségű aktus csupán: az angol már így is *de*

47 Leibowicz, 1984. *The Proposed English Language Amendment*, i.m. 535.

48 Stalker, 1988/3. i.m. (77.), Reprintben: Gallegos, 1994. *English*, i.m. 44.

49 Pac, Teresa: *The English-Only movement in the US and the world in the Twenty-First Century. Perspectives in Global Development and Technology*. 2012/11. 202.

facio hivatalos nyelv, tekintettel arra, hogy a törvényhozás és a szövetségi végrehajtás munkanyelve is az. A jogi védelem (azaz a törvényerőre emelés) csupán az összetartozástudat kifejezése lenne. A másik mozgalommal szemben viszont ez nem jelentene nyelvi jogkorlátozást a privát-szférában. A hivatalos nyelvi státus tulajdonképpen így elismerése lenne az angol nyelv kulturális értékének és társadalmi kötőerejének.⁵⁰ Ez a mozgalom az 1986-os kaliforniai hivatalos nyelvi módosítást követően jelent meg. Erről külön fejezetben fogok még később szólni. Nem véletlen, hogy – a „polgárjogi” mozgalom tapasztalataival a háttérben – erős jogi háttérrel jelent meg. Fontossá vált, hogy a nyelvi szabályt megfogalmazó jogi norma a bíróság előtt is megállja a helyét.

Összességében érdekes mérleget vont Elliot L. Judd⁵¹, aki összegezte az ELA körüli politikai vitákat és megállapította, hogy a történelmi érvek a nyelvek beolvasztása mellett és ellen, valamint az egynyelvűség mellett és ellen nem hoztak igazi eredményt. Az angollal, mint az alapításkor leginkább használt nyelvvel szemben természetesen megjelentek azok az érvek is, hogy az USA különböző nagy háborúiban mennyi más nyelvű katona harcolt azért, hogy a szövetség olyan legyen, amilyennek ma ismerjük. Ugyanígy a demokrácia alapvető intézményeivel kapcsolatban (mint például a törvényhozás, választójog) a rendeltetészerű, de akár többnyelvű működés-e a fontos, vagy a nemzeti identitástudat kifejezése akár az egynyelvűség útján is. Nem lehet tehát egykönnyen eldönteni, hogy az egynyelvűség és hivatalos angol érvei valóban kellően stabilak-e a történelmi tapasztalatok fényében.

Egy ésszerű alternatíva: „English+”

A hivatalos nyelv kérdése tehát attól függetlenül, hogy tagállami szinten több szimbolikus szabály létezik, aktuális maradt. A fennmaradó vita, ami látható a fejezet elején bemutatott 2017-es törvényjavaslaton is, tulajdonképpen az, hogy a szövetség az amerikai identitáshoz köti-e a nyelvet, vagy sem.

Az ötvenes-hatvanas évektől megfigyelhető volt egy tendencia az amerikai nyelvi problémák kezelésében Richard Ruíz, a Wisconsin-Madison Egyetem kutatója szerint.⁵² A század

50 McCloe Stein, Sharon – Zall, Barnaby W.: Legal Background and History of the English Language Movement. In: Adams, Karen L. – Brink, Daniel T.: *Perspectives on Official English – The Campaign for English as the Official Language of the USA*. Mouton de Gruyter: Berlin – NY, 1990. 261–262.

51 Judd, Elliot L.: The Federal English Language Amendment: Prospects and Perils. In: Daniels, Harvey A. (szerk.): *Not Only English. Affirming America's Multilingual Heritage*. National Council of Teachers of English: Illinois, 1990. 39–40.

52 Ruíz, 1984. *Orientations*, i.m. 20–31.

első felében a „*nyelv, mint probléma*” volt jelen. Ezt a feszültséggel teli helyzetet oldotta fel a hatvanas-hetvenes években a „*nyelv, mint jog*” tendencia. A nyelvhasználat jogi értelemben (sőt egyre inkább alapjogi értelemben) való kezelése jelent meg a nyelvi programok állami támogatásában, a többnyelvű oktatáshoz való hozzáférésben, valamint a nyelvi alapon való megkülönböztetés egyre erőteljesebb korlátozásában. Ruíz szerint ez nemcsak formális nyelvvédelem maradt, amely bírósági eljárásokban, közigazgatási döntésekben valósult meg, hanem a személyes szabadságot is érintette. A nyelv jogi kérdésként való kezelése azonban visszafelé tekintő, hiszen mindig reagál valamilyen korábban történt helyzetre, egy megfelelőnek tartott állapotot konzervál. A nyelvpolitika jövőjébe azonban nem néz. Ahhoz a „*nyelvre mint erőforrásra*” (resource) kell tekinteni. A nem-angol nyelvet beszélő állampolgárok nem problémát és jogi kérdést kell jelentsenek, hanem kulturális, gazdasági és politikai értéket. Előnye, hogy ha anyanyelvén szólítják meg a polgárt, ő jobban kapcsolódik az ország egészének működéséhez, ami így közös érdek. A nyelv mint erőforrás a domináns és alárendelt nyelvek között, valamint a többségi csoport és a kisebbségi csoportok között is egyensúlyt tud teremteni.

Az angol nyelvű többség jellemzően egynyelvű és alig tanul idegen nyelveket.⁵³ A nyolcvanas évek elején propagált angol egynyelvűséggel szemben szólalt meg akkor egy civil szervezet. 1985-ben a *Spanish American League Against Discrimination*⁵⁴ megfogalmazta az „*English Plus*” programot, amely nyíltan az ellenpontja kívánt lenni az „*English Only*” mozgalomnak. Célja az oktatásban való kétnyelvűség támogatása, valamint az idegen nyelvek tanulására és így elfogadására való ösztönzés. A programot kitaláló szervezet nevében is metaforát jelent, hiszen a kezdőbetűiből származó mozaikszó (SALAD) utal a század második felének nagy amerikai identitás-keresési vitájára: olvasztótégelyként (*melting pot*) vagy salátástálként (*salad bowl*) kell-e tekinteni a multikulturális és többnyelvű amerikai társadalomra? Ez utóbbi arra utal, hogy a nyelv és az amerikai identitás között inkább származékos kapcsolat van, mint közvetlen, így az eltérő kultúrájú és nyelvű népek az önazonosságuk feladása nélkül is szerves részei tudnak lenni az amerikai társadalomnak. Mindebbe bele lehet érteni az őshonos indiánokat, csendes-óceáni népeket és a latinókat is. Megjegyzem, az egynemzetiségű és többnemzetiségű állam dilemmája nem (vagyis nem csak) amerikai jelenség. Kántor Zoltán európai filozófusokat nagy számban sorol fel, akik ehhez a problémakörhöz kapcsolódóan már a francia felvilágosodástól kezdve írtak – mindkét oldal mellett és ellen érvelve.⁵⁵

53 A felsőoktatásban való idegennyelv-tanulás problémája és elégtelensége is visszatérő témája a szakirodalomnak. Lásd pl: Sigsbee, David L.: Why Americans don't study foreign languages and what we can do about that. *New Directions For Higher Education*. 2002. 45–52.

54 Az NGO ma is működik, Floridai székhellyel: www.saladonline.org

55 Kántor Zoltán: *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris: Budapest, 2014. 57–63.

Az English+ program a kétnyelvűség oldaláról közelíti meg a nyelvhasználatot. Azt feltételezi, hogy az angol nyelv megfelelő szintű ismeretét minden amerikai állampolgár eléri. Emellett viszont más nyelvet is elsajátít, amely lehet akár tanult idegen nyelv, vagy a saját anyanyelve.

Az English+ első programszerű megjelenése 1989-ben volt, amikor közel ötven civil szervezet aláírásával⁵⁶ megjelent egy vitairat *English Plus: Statement of Purpose* címmel az *English Plus Information Clearinghouse* (EPIC) kiadásában.⁵⁷ Ez a dokumentum egy törvényhozási határozat vagy egy nemzetközi (vagy EU-s) jogi norma formáját kölcsönözve egy díszes és hosszú preambulumból, valamint nyolc pontból áll. Az egész szöveg tulajdonképpen két nyelvi családot vázol fel: elsősorban az angolt, mint a szövetség közös nyelvét, másodsorban az őshonos (*indigenous*) nyelveket. E kettőt azonos fontosságúnak deklarálja és ösztönzi az USA döntéshozóit, hogy a kétnyelvűséget támogató programokat folytassák, valamint a kirekesztő programokat – mint például nevesítetten az English Only-t – korlátozzák vagy szüntessék meg.

Az English+ úgy tűnik, nem maradt egy irodalmi eszme. Továbbélését mutatja az, hogy – hasonlóan a hivatalos nyelvi kezdeményezésekhez – ez is meg-megjelenik a törvényhozás előtt. Mindenesetre, talán a befogadásra ösztönző célkitűzései miatt, több sikert tud elkönyvelni.

Ahogy ezt a fejezetet egy – szimbolikus jelentőségű – parlamenti irománnyal kezdtük, fejezzük is be hasonlóan, egy 2001. január 3-án elfogadott alsóházi határozattal. 2001. február 13-án Rob Portman, Ohio állambeli republikánus alsóházi képviselő benyújtott egy határozati javaslatot a parlament elé, amelyre English Plus határozatként (*English Plus Resolution*) hivatkoznak.⁵⁸ A dokumentum az USA kormányának szól, és kifejezi a parla-

56 Az aláírók voltak: American Civil Liberties Union, American Jewish Committee, American Jewish Congress, Caribbean Education and Legal Defense Fund, Center for Applied Linguistics, Chinese for Affirmative Action, Coloradans for Language Freedom, Committee for a Multilingual New York, Conference on College Composition and Communication, Christian Church (Disciples of Christ), El Concilio de El Paso, Haitian American Anti-Defamation League, Haitian Refugee Center, Image de Denver, IRATE (Coalition of Massachusetts Trade Unions), Mexican American Legal Defense and Educational Fund, Michigan English Plus Coalition, META (Multicultural Education, Training, and Advocacy) Inc., National Association for Bilingual Education, National Coalition of Advocates for Students, National Council of La Raza, National Puerto Rican Coalition, New York Association for New Americans, Organization of Chinese Americans, Spanish-Speaking/Surnamed Political Association, Stop English Only Committee of Hostos Community College, Teachers of English to Speakers of Other Languages. Letöltés helye: www.languagepolicy.net/archives/EPIC.htm; letöltés ideje: 2019. 05. 01.

57 Reprint formában megjelent: Gallegos, 1994. i.m. 24–27., valamint: Letöltés helye: www.languagepolicy.net/archives/EPIC.htm; letöltés ideje: 2019. 05. 01.

58 H.Con.Res.28 — 107th Congress (2001–2002). Letöltés helye: www.congress.gov, lásd még: www.languagepolicy.net/archives/HCR9.htm; letöltés ideje: 2019. 05. 01.

ment elkötelezettségét mindazon elvek mellett, amelyeket az előbb az English+ programban említettem.

A határozati pontok közül⁵⁹ a harmadik különösen érdekes, ugyanis nevesíti azokat a különleges anyanyelvi közösségeket, akik számára a nyelvédelem fontos: a bennszülött (indián) amerikaiak, alaszkaiaiak, hawaiiak és „más Amerikában születettek”. Ez utóbbi fordulat miatt lesz különösen talányos ez a határozat, hiszen a spanyol ajkúakat messziről kerüli a szöveg. Nem véletlenül: a bevándorlási kérdést közvetlenül nem is akarja érinteni. Összességében mégis pozitív üzenetet hordoz ez a szöveg a spanyolajkú lakosság számára is, különösen azzal, hogy leszögezi: az angol nyelv dominanciáját semmilyen veszély sem fenyegeti, így szövetségi szinten deklarált hivatalos nyelvre sincs szükség.

Ha a Képviselők Háza ezt egyszer kimondta, akkor miért nyújtottak be ezzel teljesen ellentétes törvényjavaslatot, mint arra a fejezet elején hivatkoztam? Véleményem szerint e kérdésben az ellentmondás csak látszólagos. A hivatalos nyelvi törvényjavaslat ugyanolyan szimbolikus üzenet, mint ez a szöveg. Mindkét dokumentum tulajdonképpen politikai nyilatkozat, amely egy folyamatban lévő vitának a leképeződése. A vita gyakorlatilag addig tart, ameddig különböző nyelveket beszélő emberek élnek az Amerikai Egyesült Államokban. A domináns nyelv uralkodó státusát pedig nem lehet törvényben az örökkévalóság számára rögzíteni. A latin sem domináns nyelv ma már.⁶⁰

Következtetések

Az Amerikai Egyesült Államok nyelvjoga egészen sajátos vonásokat mutat. Ezek mind a történelmi előzményekből, mind pedig az angolszász jogi gondolkodásból adódnak. A soknyelvű szövetségi államban a spanyol ajkú hispán közösség emelkedik ki mind

59 Az English Plus Resolution határozati pontjai:

„(1) encourage all residents of this country to become fully proficient in English by expanding educational opportunities and access to information technologies;

(2) conserve and develop the Nation's linguistic resources by encouraging all residents of this country to learn or maintain skills in languages other than English;

(3) assist Native Americans, Native Alaskans, Native Hawaiians, and other peoples indigenous to the United States, in their efforts to prevent the extinction of their languages and cultures;

(4) continue to provide services in languages other than English as needed to facilitate access to essential functions of government, promote public health and safety, ensure due process, promote equal educational opportunity, and protect fundamental rights; and

(5) recognize the importance of multilingualism to vital American interests and individual rights, and oppose 'English-only' measures and other restrictionist language measures.”

60 Lásd még: Pac, 2012. The English-Only movement, i.m. 205.

lélekszámában, mind pedig a nyelvhasználathoz való kapcsolatában. A különbségek azonban jelentősek. Az amerikai hispán kisebbség egészen sajátos jelenség. Nem szabad minden feltétel nélkül az európai kisebbségek és nyelvek védelmével összehasonlítani mindazt, amit az előbbi oldalakon olvastunk. Még akkor sem, ha folyamatos késztetést érzünk erre.

Egyrészt azért nevezhetjük egyedülállóan a latínók helyzetét, mert egyszerre beszélünk olyan kisebbségről, akik az észak-amerikai kontinens európai felfedezésétől kezdve jelen vannak, másrészt (főleg a déli tagállamokban) a mexikói–amerikai háborút követő békeszerződés részeként kerültek egy másik ország fennhatósága alá, és egyszerre bevándorló közösség, akik ma is a legnagyobb számban érkeznek az Egyesült Államok területére.

A másik sajátos vonása az amerikai hispán népcsoportnak az elhelyezkedésük: az egész szövetségi állam területén élnek. Földrajzi eloszlásukban megtaláljuk a tradicionális és az új célterületeket, azonban a spanyol nyelv gyakorlatilag az egész országban jelen van. Magának a latínó népcsoportnak az összetétele is állandóan változik. Az USA déli államaiban tömbökben élnek, míg az ország középső és északi részén kisebb-nagyobb csoportokban, urbánus és vidéki területeken vegyesen. A latínó lélekszám azonban országosan folyamatosan emelkedik, amely egyrészt a belső természetes népszaporulatnak, másrészt az állandó bevándorlásnak köszönhető.

Ez csak pár olyan jellemző, amely arra mutat, hogy ilyen sajátosságokkal rendelkező népcsoportot ne is keressünk Európában. Egy-egy tulajdonságuk hasonlíthat csupán Európa egy-egy országának nyelvi közösségeire. A USA méretei és szövetségi államformája miatt azonban nem Európa egyes országaival külön-külön, hanem legalább az Európai Unióval, vagy akár az Európa Tanács tagállamaival lehet összehasonlítani. Annak ellenére állítom ezt, hogy a legújabb kori történelemben is megjelennek párhuzamok – mint például a szlovák nyelvtörvény és az English Only mozgalom.⁶¹

Ezek a nagy földrajzi és társadalmi különbségek természetesen a nyelvekre is kihatnak. Az európai nyelvi közösségek az amerikai spanyolajkú népcsoporthoz képest földrajzi elhelyezkedésükben és demográfiai mutatóikban is sokkal statikusabbak, azonban nyelvi sajátosságaik és az ahhoz kapcsolódó jogi szabályozás éppen ellenkezőleg. Az európai nyelvi sokszínűség kifejezetten sok összetevőből áll. Ilyen például az, hogy több száz (vagy ezer) éve honos nyelvek élnek itt egymás mellett, és másodsorban pedig az, hogy bevándorlók (vagy vendégmunkások) által hozott nyelvek is jelen vannak – bár jelentősen kisebb mértékben, mint az USA-ban. A kép tehát bizonyos szempontból fordított: a nyelv védelme Európában sokszor a megszűnés határán lévő kisebbségi kultúrák védelmét is jelenti, államonként eltérő módon.

61 Kontra Miklós: Szlovákiában szlovákul – Amerikában angolul. *Valóság*, 1997/5. 60–72.

Mégis fel lehet fedezni olyan vonásokat, amelyek tapasztalatul szolgálhatnak még a Kárpát-medencei nemzeti közösségek számára is.

(1) Ilyen elsősorban az a nyelvvédelmi politika, amely hatékonyan és a nyelvvédelem célját figyelembe véve tesz különbséget nyelv- és nyelv között. Az USA szövetségi joga – és hasonlóan több tagállam is – kiemelt védelemben részesíti az őshonos nyelveket. Jó példaként szolgál a megmaradt amerikai indián nyelvek és a hawaii őshonos nyelv védelmére hozott jogvédelmi rendszer, amely lélekszámtól függetlenül magas szintű védelmet biztosít az egyébként kihalófélben lévő nyelvek számára. A nyelvvédelem szimbolikája is fontos: az őshonos nyelvek az országban élő őshonos közösségek identitásának egyik legfontosabb eleme. Mivel az állam felismerte ezen közösségek kulturális értékét, a nyelvük védelme útján is megpróbálja megmaradásukat elősegíteni. Az állam e tekintetben kifejezetten proaktív.

Más a helyzet a spanyolajkú és más nyelvű bevándorló közösségek nyelveivel. Itt az állam nem megy elébe a nyelvi jogok garantálásának. Sokkal inkább egy pragmatikus figyelmet észlelek abban, hogy azokon a pontokon avatkozik csak be szabályozással, ahol ennek relevanciája van. Ilyen elsősorban az oktatás és az egészségügy.

Az állam tehát hatékonyan tud különbséget tenni őshonos közösség és bevándorlócsoporthoz között. Nem vonja egy egységes „kisebbség” kategória alá ezeket, hanem a célokat, funkciókat veszi előtérbe és e szerint alakítja ki a jogi környezetet is.

(2) Az Egyesült Államokban a nyelvek igen erős versenyben vannak. Az elmúlt két évszázadban jelentős hatások érték a különböző nyelveket, amelyeket itt használtak. Bár ebben az állandó versengésben az angol nyelv szinte folyamatos dominanciában volt, mégsem tudta azokat a nyelveket megtörni, amelyeket valóban beszélni akart egy közösség. A korábban bemutatott „bevándorló nyelvek” között a német és a francia jelentősen visszaszorult, és mára szinte csak a nyomait találjuk az egykori szerepének. A spanyol nyelvvel azonban nem bír el az angol dominancia. A spanyolajkú hispán közösség olyan erősen kötődik az anyanyelvéhez, hogy gyakorlatilag megkerülhetetlenné teszi mind tagállami, mind szövetségi szinten a nyelvvédelmi mechanizmus létrehozását.

(3) Az USA nyelvpolitikája különösen az elmúlt 100-120 évben jelentős kilengéseket mutat. Megfigyelhettünk nyitott és a kisebbségeket, bevándorlókat előnyösen értő időszakokat, de ugyanígy az egységes amerikai identitást erősítő kisebbségellenes fellángolásokat is. Az USA nyelvpolitikájának számomra nagyon pozitív vonása, hogy szembe mer nézni az elmúlt század eseményeivel. Folyamatosan gyűjtik és elemzik a társadalmat, különösen a bevándorlókat érintő adatokat – a legapróbb társadalmi változásokról is tengernyi adat áll a kutatók rendelkezésére. Az amerikai identitás és a nyelvek kapcsolatát is alaposan

feltárták a kutatók, mégsem beszélhetünk a társadalomban egységesen megítélt kérdésről. Főleg politikai közegben ma is napirenden tartott kérdés az államnyelv hiánya, amint azt a legutóbbi benyújtott törvénymódosítási javaslaton is láttuk. A szövetségi döntéshozatal mindezek ellenére mégis higgadt és egyértelműen türelmes nyelvi kérdésekben, bölcsen belátva, hogy egyrészt az angol nyelv dominanciáját jelenleg nem veszélyezteti semmi, másrészt az angol nyelv szövetségi államnyelvvé deklarálása csak társadalmi feszültségeket szülne, valós előnyöket nem hozna. Azt is megfigyelhettük az előző oldalakon, hogy mára a kisebbségi nyelvek sokkal inkább mint „erőforrások” jelennek meg a tudományos és politikai közéletben, mintsem akadályok. A XXI. századra a nyelv kulturális értéként való elismerése az egyik fontos hozadéka a nyelvi versenynek.

(4) Az USA-ban használt kisebbségi és bevándorló nyelvek védelmében mind az állami, mind a nem állami szereplőknek megvan a maga szerepe. A történeti előzményekből is láthattuk, hogy mind a többnyelvűség, mind az egynyelvűség oldalán megjelentek nagyhatású civil szereplők, amelyek – akár egy kereset benyújtásával, akár egy helyi népszavazás kezdeményezésével – történelemalakító hatásokat tudtak elérni. Elég csak a Lau v. Nichols-ügyre gondolni, amelyet általános iskolai diákok szülei kezdeményeztek, és végül szövetségi szinten alakította át az oktatáspolitikát és tette az államot a többnyelvű oktatásra befogadóbbá.